

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі — ЦДАВО). — Ф. 1076. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 4–170.
10. ЦДАВО. — Ф. 1076. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 14.
11. ЦДАВО. — Ф. 3543. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 21–41.

Л. В. Гриневич

УДК: 94(477)«1928–1929»

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОД 1928–1929 рр. У РАДЯНСЬКОМУ ПРОПАГАНДИСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Аналізуються особливості радянської державної політики в інформаційній сфері під час недороду і українського голоду 1928–1929 рр. Автор доводить, що мобілізація громадськості на допомогу потерпілим від голоду не була домінантною темою радянського пропагандистського дискурсу. За монополії на владу й ідеологію Комуністичної партії та відсутності свободи слова радянські засоби масової інформації виступали засобом приховування або мінімізації масштабів голодного лиха.

Ключові слова: український голод 1928–1929 рр., агітація і пропаганда, засоби масової інформації, «образ ворога».

Анализируются особенности советской государственной политики в информационной сфере во время недорода и украинского голода 1928–1929 гг. Автор обосновывает вывод о том, что мобилизация общественности для оказания помощи голодающим не была доминантной темой советского пропагандистского дискурса. В условиях монополии на власть, идеологию Коммунистической партии и отсутствия свободы слова советские средства массовой информации выступали средством замалчивания или минимизации масштабов голода.

Ключевые слова: украинский голод 1928–1929 гг., агитация и пропаганда, средства массовой информации, «образ врага».

The Soviet policy in the mass-media during the crop failure and Ukrainian famine in 1928–1929 are analyzed in this article. The author proves that the mobilization of the society to help victims was not a dominant theme in the Soviet discourse. Some liberalization of public life took place in the days of New Economic Policy, for instance in public appearances of public figures. In columns of magazines critical information was present at a relatively higher level, than later. Since 1927–1928 Stalin firmly established himself on the imperial Olym-

pus. Since this time official public media gradually began to display the «inverted reality». In the situation of absence of freedom of speech, monopoly on power and the ideology of the Communist Party, the Soviet media were a means to hide or minimize the extent of famine disaster.

Keywords: Ukrainian famine of 1928–1929, agitation and propaganda, the media, the image of the enemy.

Амартія Сен спостеріг, що в демократичних державах вільна преса створює додаткові можливості для запобігання голодному лиху [54]. Натомість у державах на чолі з недемократичними, зокрема комуністичними, режимами, які мають неосяжний контроль над засобами масової інформації та маніпулюють ними, ситуація може загострюватися й через приховування або применшення масштабів голоду з міркувань «політичної доцільності». Аналіз інформаційної ситуації в СРСР і зокрема в радянській Україні у 1928–1929 рр., цілком підтверджуючи цю загальну схему, дає змогу виокремити також деякі її особливі моменти.

Зазначимо передусім, що з огляду на всеосяжний контроль єдиної владної партії над інформаційним простором, відсутність легальних опозиційних партій та опозиційних засобів масової інформації про свободу слова в СРСР у класичному розумінні цього поняття взагалі не йдеться. Проте за часів НЕПу відбулася деяка лібералізація суспільного життя, і в публічних виступах представників влади, а також на шпальтах періодичних видань критична інформація була на непорівнянно вищому рівні, ніж пізніше, після того як на зламі 1927–1928 рр. на владному Олімпі одноосібно утвердився Сталін. Відтоді офіційний публічний простір поволі став набувати вигляду «перевернутої реальності»: влада свідомо конструює прямо протилежні до дійсності ідеалізовані картини «загальних успіхів», «зростання» промисловості й сільського господарства країни та безумовної лояльності сповненого ентузіазму населення на тлі визнання «окремих», «загалом незначних», «уповні подоланих» труднощів — за висловом самого Сталіна, «труднощів піднесення, труднощів зростання» [31; 40, с. 231].

Як саме утверджувався принцип «перевернутої реальності», виразно ілюструє ситуація довкола українського недороду та голоду 1928 р. Офіційні трактування становища виразно коливалися між замовчуванням або применшенням розмірів лиха до відвертих маніпуляцій, у контексті яких голод, наприклад, перетворювався на «загострення продовольчого забезпечення», яке спричинили «спекулянти та панікери» в містах і «куркулі» по селах, а недорід, який спочатку подавали майже як «буденне явище», ставав «найвагомішою причиною» ускладнень «на господарському фронті», ще одним аргументом для агітації за колективізацію сільського господарства.

Одночасно з розгортанням надзвичайних заходів в аграрній сфері розпочався й тиск на засоби масової інформації. Їм закидали висвітлення поточних господарських кампаній у «панічних нотах», хоча насправді це була тільки безневинна констатація очевидних негараздів. 24 грудня 1927 р. політбюро ЦК ВКП(б) спеціально обговорило проблему публікацій, «які дезорганізують ринок», і доручило А. Мікоянові цим зайнятися [43, с. 111–113]. Невдовзі з'явилися перші «жертви» серед «газетярів-панікерів»: 11 січня 1928 р. відповідальний секретар редакції газети «Труд» Л. Недачин дістав догану від оргбюро ЦК за передовицю, написану «в деяких частинах у зовсім неприпустимому панічному тоні» [43, с. 778].

Наприкінці квітня ЦК ВКП(б) провів у Москві нараду щодо посилення хлібозаготівлі. Саме тоді стало відомо, що в Україні й деяких районах Північного Кавказу загинуло від 30% до 70% озимини. Цю інформацію на нараді озвучив В. Молотов, зауваживши, як само собою зрозуміле, що в пресі про це повідомляти не можна [43, с. 238]. В річищі цієї та подібних негласних настанов діяла й українська влада. Щоправда, зовсім заперечувати існування проблеми з засівами в Україні було неможливо, тож можновладці, спілкуючись із громадськістю, прагнули дозувати негативну інформацію і свідомо применшували масштаби стихійного лиха. Наприклад, Г. Петровський, виступаючи наприкінці квітня 1928 р. в Харкові перед робсількорами, на пряме запитання: «Чи можливий голод унаслідок того, що в деяких округах не зійшли озимі хліба?», — впевнено відповів: ні. В Україні, мовляв, загинула лише мізерна частина засівів, і ширити чутки про голод можуть «лише куркулі, непмани та взагалі контрреволюціонери» [32]. Обнадійливу інформацію від всеукраїнського старости вмістила газета «Пролетарий». Вагома частина її читачів була пов'язана з селом, і зрозуміло, що їх непокоїли звістки від рідних про втрату озимини.

4 травня 1928 р. «правилами публікації в пресі відомостей про сільськогосподарські кампанії 1928/29 р.» зайнялася й РПО СРСР. Вона видала постанову, за якою рішення про те, чи друкувати інформацію про стан засівів та врожайність, у масштабах СРСР покладалося на союзний наркомат торгівлі, а в межах республік — на республіканський НКТ. Надалі ця важлива статистична інформація могла з'явитися на столі редактора газети тільки після її візування у представника союзного або республіканського наркомторгів. Це, зрозуміло, створювало можливості для маніпуляцій. Утім, наміри дозувати інформацію з урожайної статистики виказували й інші положення постанови, зокрема про дозвіл центральній та місцевій пресі оприлюднювати відомості про стан засівів по округах лише у формі кореспонденцій із місць і тільки «за наявності сприятливих видів на врожай».

Постановою також заборонялося оголошувати в пресі відомості про масову — понад 20% площі — загибель засівів [45, арк. 2 зв.].

Влітку, попри те що масштаби українського недороду вже були очевидні й у таємному діловому листуванні українське керівництво інформувало Москву про голод, який уже змушував людей уживати в їжу сурогати [46, арк. 3], публічна позиція союзної і, відповідно, республіканської влади не змінилася. Дезінформуючи суспільство, влада всіляко применшувала українські втрати й переносила акцент у публічній риторичі на нібито суттєво вищий, ніж у попередні роки, врожай у межах усього СРСР.

Характерною в цьому відношенні була доповідь А. Мікояна «Політика хлібозаготівель у зв'язку із загальним господарським положенням» на липневому 1928 р. пленумі ЦК ВКП(б), котру він розпочав не з нагальних проблем хлібної кризи, а з предовгих розповідей про «здорові», «кращі, ніж це було у минулому році», «значно сприятливіші» показники різних галузей народного господарства, ба навіть більше — про фактичне піднесення сільського господарства [16, с. 180]. В резолюції пленуму на доповідь наркома не тільки наголошено «сприятливі очікування врожаю», але й поставлено завдання «обов'язково створити державний хлібний (продовольчий і насінневий) резерв» [16, с. 591].

Одразу після пленуму в «Правді» з'явилося інтерв'ю з заступником голови ЦСУ СРСР Шмідтом, доповнене оптимістичною статистикою щодо очікуваного врожаю. «Склад урожаю на 1 липня, — було сказано там, — уже не може надалі зазнати суттєвих змін, тож урожай, загалом помітно вищий від середнього, можна вже вважати забезпеченим» [29]. Про те саме сповістила і «Крестьянская газета», доповнюючи офіційну статистику відповіддю редакції на запитання селян Акуловки Пушкінської волості Московської округи: мовляв, новий урожай не тільки покриває загибель озимини на Україні, але й буде більшим, ніж торік [19].

Аналогічні за духом матеріали друкувала українська преса. 17 липня газета «Вісті ВУЦВК», наприклад, подала розлогий текст промови Г. Петровського на засіданні президії ЦКНС, де він детально розповідав про кризу сільського господарства в Західній Європі, проте лише побіжно згадував про «недоврожай минулого року та загибель озимини цього року», про те, що «суховій псує хліб» у деяких районах півдня (Миколаївська, Херсонська, Одеська округи). Зумовлені природно-кліматичними умовами катаклізи голова ВУЦВК намагався подати як ординарне явище. «Те, що ми переживаємо нині, було і перед війною, — заявив він. — Чи мало було випадків періодичного неврожаю по різних районах старої Росії? Були випадки голодної смерті бідняків міст і села». Основний же наголос у доповіді Петровський робив на тому, що «по Союзу загалом, урожай буде гарний, на 450 міл.

пудів більше проти торішнього». Цю тезу всеукраїнського старости, як найвагомішу, поряд із деякими іншими (на кшталт обіцянок скасувати надзвичайні заходи, збільшити ціни на хліб, надати допомогу селу) газета, щоб привернути увагу читачів, навіть позначила жирним шрифтом [33].

По-своєму намагалося заспокоїти громадськість розраховане на якнайширшу селянську аудиторію «Радянське село». У випуску з популярним роз'ясненням змісту свіжої резолюції пленуму ЦК ВКП(б) про нові хлібозаготівлі та політику партії на селі газета також лише побіжно згадувала про «загибель засівів на півдні України й на Північному Кавказі», протиставляючи цій тривожній інформації два виразних агітаційних малюнки: на одному турботливі руки держави засипали селянство всілякою допомогою, на другому «куркуль» у вигляді жирного горобця цвірінкав «куркульську пісеньку»: «Скасування НЕПу! Голод! Гоолод!» [34]. Оптимістичні думки вочевидь мала навіювати читачеві й обкладинка липневого випуску популярного в Україні ілюстрованого журналу «Глобус». На ній редакція розмістила світлинку з трьома зосереджено-вдоволеними чиновниками на зрілому пшеничному полі. Підбадьорливо звучала і назва світлини — «Хліб буде!» [25].

Зважаючи на те, що саме в липні в Україні виявилася масова загибель не тільки озимини, але й значної частини пересіяної селянами яровини, проведення 23–25 липня в Харкові Всесоюзної наради робітників дослідних станцій на тему «вивчення причин загибелі озимих засівів» так само видавалося способом відволікти увагу громадськості від реального, вкрай сумного стану справ. Відкриваючи нараду, голова сільськогосподарської секції Держплану СРСР М. Вольф повідомив про загибель 5 млн. дес. озимини, не забувши водночас «урівноважити» цю інформацію звісткою про успішне пересівання, а головне — про високий урожай в інших регіонах Союзу. «Ми маємо кращий врожай за середній, а через те у нас буде на декілька сотень мільйонів зернової продукції більше навіть, ніж торік» [15, 24 липня], — запевнив він.

Вольф, донедавна голова українського ЦСУ, не акцентував на тому, що практично всі втрати озимини 1928 р. припали на Україну. Щоправда, про це повідомив інший учасник наради — представник республіканського ЦСУ Г. Вербицький. А проте ця специфічна інформація до широкої публіки не дійшла, хоча репортаж про всесоюзну нараду «Вісті ВУЦВК» друкували у двох випусках. Переповідаючи виступ Вербицького, газета навіювала читачеві думку про загибель озимини як про буденне явище, притаманне і капіталістичним країнам. Повідомлялося про середні протягом 1922–1928 рр. українські втрати озимини — 14,2%, про те, що США втратили за цей самий період 14,6%, а в несприятливому 1928 р. — 25,1%. Однак про те, що в самій Україні 1928 р. загинуло понад половини всієї засіяної озимини, га-

зета мовчала. Вельми показовим був і заголовок репортажу: на чільному місці в ньому стояла фраза «Зміцнення озимого клину» [15, 24, 25 липня].

А з 10 вересня 1928 р. по всій Україні стартувало «Свято врожаю», яке розтягнулося на цілі півтора місяця. Заздалегідь НКО та Наркомзем розіслали на місця детальні інструкції про влаштування по селах численних розважальних заходів — від дитячих ранків, масових гулянь і концертів артистів — до проведення зборів, селянських екскурсій у комуни й демонстрації пересувних виставок [12]. Очевидна абсурдність ідеї празникувати врожай під час неврожаю організаторів вочевидь не бентежила. Навпаки, ситуацію з недородом було використано для посиленої агітації селян за об'єднання у колективи — мовляв, саме це й допоможе протистояти негативним «сюрпризам» з боку природи.

Наміри Сталіна та його оточення й далі посилювати тиск на засоби масової інформації, примушуючи їх діяти виключно в контексті «перевернутої реальності», засвідчила Всесоюзна нарада редакторів газет, проведена 22–29 вересня у Москві. 73 редактори провідних газет країни разом із десятком керівників місцевих агітпропів уважно слухали настанови високого партійного керівництва — про що саме і як саме слід писати газетам. Чіткий сигнал про те, що тема неврожаю та господарських ускладнень не є актуальною, подав редакторам В. Молотов, повідомивши, що «після тимчасового загострення в першій половині року» країна переживає помітний навіть на Заході позитивний перелом, і що в радянській пресі бракує «доброї інформації з марксистським стрижнем, з більшовицьким чуттям до мас» [28]. Інший наблизений до Сталіна партійний чиновник Є. Ярославський пішов іще далі, практично у неприхованій формі закликавши газетярів не зациклюватися на всіляких «негативах», а вишукувати «позитив». Посилаючись на «один американський документ», Ярославський розповів про іноземного оглядача, котрий, мовляв, зауважив провину самої радянської влади, що за кордоном існує думка, ніби вона от-от упаде. «Вона так змальовує все погане у себе, що здається незрозумілим, як вона ще тримається», — переповідав чиновник слова оглядача. Відповідно і Ярославський однією з хиб радянської преси оголосив надмірну увагу до всіляких вад і натомість майже повну відсутність (!) у пресі «добрих прикладів». «Негативні факти нашої діяльності в нашій пресі випирають так густо, що, здається, нічого іншого немає, крім цих негативних фактів <...>. Насправді у нас є дуже багато прикладів гарного, що їх ми не вміємо висвітлити і розказати», — заявив нарком РСІ, наголосивши на небезпеці такої ситуації через загрозу негативного впливу на молодих робітників і селян, «які вступають до життя ще не зміцнілі» і які «не так загартовані, як старіші робітники» [37]. Партійна настанова утворити «апарат преси, наповнений гарною більшовиць-

кою кров'ю» [24], яку озвучив на нараді керівник Відділу агітації, пропаганди і преси ЦК ВКП(б) С. Інгулов, не залишала сумнівів у тому, що «нагорі» готові не тільки пильнувати «ідейне обличчя» преси, але й застосувати оргвисновки щодо «ідейно незрілих» журналістських кадрів.

Однак у той самий час, коли сталінське оточення наставляло редакторів газет, «Правда» опублікувала статтю М. Бухаріна «Замітки економіста. На початок нового господарського року» [2; 30] з завуальованою, проте досить прозорою критикою Сталіна. Поява цієї публікації в центральному партійному друкованому органі виказувала те, що перешкоди до панування сталінської групи в інформаційному просторі творили не тільки, а можливо й не стільки «несвідомі редактори» та схильні до «паніки» журналісти, скільки все ще наділені владою опоненти з високого партійного керівництва.

Будучи редактором головної партійної газети, Бухарін упродовж наступних місяців іще кілька разів використовував її трибуну для непрямой критики освяченого Сталіним політичного курсу, зокрема й нав'язуваної ним інформаційної політики приховування «негативів». Так, 2 грудня 1927 р. «Правда» надрукувала його доповідь на IV Всесоюзній нараді робсількорів, де спеціально було порушено тему меж припустимого для нерозголошення в пресі. «Наша преса повинна, по-перше, якомога правильніше інформувати про стан речей, — казав Бухарін. — Ми, зрозуміло, не можемо розповідати “всім, всім, всім” про деякі речі, не можемо тому, що це завдасть шкоди пролетаріатові. Ми не можемо нічого друкувати, наприклад, про наші військові таємниці <...>. Але ми повинні правильно інформувати про наявне становище, бо, якщо ми щось замовчуємо або недостатньо сміливо інформуємо, то це, кінець-кінцем, позначається у гірший бік на нашій спільній справі. Уявіть, що ми стали би приховувати ускладнення, котрі у нас є і котрі ще будуть. У перебігу цих ускладнень нас справедливо запитали би: звідки все це звалилося, чому ж ви про це мовчали?» [42]. Також у «Правді» 24 січня 1929 р. було опубліковано доповідь Бухаріна «Політичний заповіт Леніна», виголошену з нагоди п'ятих роковин смерті вождя [3]. Вона також містила прозорі натяки на Сталінове недотримання ленінського заповіту. Однак ця публікація фактично стала лебединою піснею Бухаріна. Дальші його виступи на шпальтах центральної партійної газети сталінська група унеможливила.

Не маючи, що відповісти опонентам з-поміж «правих» присутньо, Сталін і його оточення, вперто дотримуючись обраної інформаційної стратегії на мінімізацію «негативів» і гіперболізацію «позитивів», робили все, аби відвертого обговорення провалів у господарській політиці та персональної відповідальності за це ніколи не відбулося навіть у вузькому колі високопоставлених партійців. Цій меті було підпорядковано арсенал техно-

логічних прийомів. У діло йшли і маніпулювання спеціально дібраними «позитивними» статистичними даними, і багатогодинні суперечки в політбюро для «правильного розставлення акцентів» у проектах резолюцій, і висування двох, а то й трьох доповідачів з основного питання на пленуми ЦК ВКП(б), аби «врівноважити» опонентів, і чіплення опозиціонерам ярликів нападників на партію, панікерів і захисників куркульства, не кажучи вже про всілякі інтриги та кадрові ротації по всій партійній вертикалі, залякування репресіями не тільки за належність до опозиції, а навіть і за «примирливе ставлення» до неї.

Нездатність «правих» сконсолідувати сили й протистояти добре організованим і позбавленим зайвих сантиментів суперникам виразно проявилася під час листопадового пленуму ЦК ВКП(б) 1928 р., коли відчайдушним спробам опозиціонерів обговорити проблеми в країні сталінська більшість протиставила безпредметну дискусію. Після того, як квітневий пленум ЦК ВКП(б) 1929 р. постановив, що погляди «правих» суперечать генеральній лінії партії, шлях до одноосібного правління Сталіна, а отже, й повного контролю над інформаційним простором, було розчищено.

Внутрішньопартійна боротьба за виразного домінування в керівництві ВКП(б) сталінської групи, чітко налаштованої шукати «позитиви», не концентручись на «негативах», визначили контекст офіційних потрактувань господарської ситуації в країні після збирання врожаю 1928 р.

Це виразно проявилось, зокрема, під час обговорення 12 жовтня 1928 р. в РПО СРСР хлібофуражного балансу. Його було зведено по всій країні з плюсом 3,6 млн. пудів, а по пшениці та житу — з мінусом у 47,6 млн. пудів. Відповідний баланс по Україні був від'ємний, зокрема по двох головних культурах, пшениці й житу — 21,9 млн. пудів (їх збір порівняно з попереднім роком знизився вдвічі, з 705,4 млн. пудів до 349,9 млн.) [47, арк. 44–45]. Хоча за балансом ситуація виглядала непростою, Мілютін подавав її прикрашено, а щодо України просто фантастично — настільки, що 18 жовтня 1928 р. Влас Чубар мусив спростовувати статистичні показники союзного відомства в листі, адресованому як РНК і РПО СРСР, так і союзним НКТ і Держпланові [48, арк. 3–4].

Політичне підгрунтя такого хлібофуражного балансу країни, як і оцінок стану врожаю 1928 р., було очевидним: складений під пильним оком і за участі сталінської групи документ мав запевнити, що становище в СРСР справді має певні труднощі, проте вони цілком подоланні, а головне — не потребують ні імпорту істотної кількості хліба, ані гальмування високих темпів промислової індустріалізації.

Саме такі ідеї проголошувала опублікована 18 жовтня у «Правді» стаття В. Мілютіна про результати врожаю [22]. Вправно маніпулюючи цифр-

рами, голова ЦСУ СРСР вимальовував ірреальну картину: загиблі в Україні та на Північному Кавказі понад 5 млн. га засівів ставали «знову пересіяними й обробленими», засівна площа — більшою не лише від торішньої, але й за останні чотири-п'ять років, новий урожай — більшим (на 70 млн. пудів) від торішнього або принаймні таким самим, хлібофуражний баланс країни — бездефіцитним, а селянська реакція на поточну господарську політику партії — вочевидь позитивною. Позитивом віяло й від прогнозів головного статистика країни про те, що витрати зерна на насіння в поточному році зростатимуть через невідворотне розширення засівних площ, витрати зерна на годування худоби будуть стабільними, а запаси хліба в селянських господарствах деяких регіонів (Сибір, Поволжя, Казахстан) навіть зростуть. На цьому тлі побіжна і не конкретна інформація про істотне зниження жита й пшениці в структурі врожаю, про переміщення врожаю з виробничих у споживчі райони і навіть теза про потребу ретельно зважувати плани хлібопостачання вже не виглядали як «дуже погана новина». А накреслені наприкінці статті Мілютіна завдання збільшити врожайність, вкладаючи додаткові кошти в село, збільшуючи постачання добрив і сільськогосподарських машин, підтримуючи не лише колгоспи, а й індивідуальні господарства, не залишали сумнівів у тому, що влада цілковито «тримає» ситуацію в країні, тому нема жодних підстав непокоїтися.

Такі загалом оптимістичні оцінки ситуації з хлібом, доповнені репресіями проти «панікерів» і погрозами прихильникам «правих», об'єктивно унеможливили обговорення неврожаю та продовольчих ускладнень в Україні. Тема голоду опинилася під неоголошеним табу. Взагалі голод, не кажучи вже про смертність від голоду, стали розглядати як явище, не притаманне радянській дійсності. Виняток робили хіба що для голоду 1921–1922 р., часті згадки про який у 1928–1929 рр. окрім того, що мали сприяти утвердженню «позитивного погляду» на сучасність, відігравали певну мобілізаційну роль у проведенні поточних господарських кампаній.

Які саме наслідки могло спричинити «несанкціоноване» порушення теми голоду, і як влада використовувала тему попереднього голоду 1921–1922 р. для досягнення певних політичних цілей, можна побачити на прикладі п'єси відомого драматурга Миколи Куліша «97», в умовах українського голоду 1928–1929 р. дозволеної й навіть популяризованої, та «Листів із Степової України» початківця-літераторки Докії Гуменної — твору хоча й опублікованого, однак потім уцент розгромленого.

Очевидець голоду 1921–1922 рр. Микола Куліш іще в 1923–1924 рр. написав драму «Голод». Щоправда, вже тоді влада змусила драматурга дати творові іншу назву й дещо переробити зміст, зберігши життя голові сільради, додавши образ продкомісара, який привозить 97 пудів хліба потерпілим

від голоду селянам та заарештувавши місцевих «куркулів», які приховували хліб і всіляко шкодили громаді. Проте навіть ці виразні ідеологічні праки не знищили авторського задуму: збереглася трагічна й реалістична картина, сповнена жахить голоду, людських страждань, божевілля та людоїдства, ідейного фанатизму, протиборства черствості й душевної теплоти. Прем'єра п'єси відбулася наприкінці 1924 р. на сцені столичного театру імені Івана Франка, побувала вона й на гастролях у Москві. У 1928–1929 рр. ця п'єса йшла не тільки на професійній театральній сцені, але й у сільських клубах. 27 лютого 1929 р. у с. Березова Лука Роменської округи, повідомила газета «Радянське село», виставу «97», «де було показано, до чого голод доводив людей і як куркулі знущалися з незаможників», грали в сельбуді для учасників мітингу за постачання хліба державі, а наступного дня з села до найближчої станції під прапорами вирушила «червона валка» у складі 300 підвід — 3 тис. пудів заготовленого у селян хліба [18].

Зовсім інакше склалося з «Листами із Степової України» Докії Гуменної. Влітку 1928 р. молода авторка побувала у відрядженні на Запоріжжі й спробувала написати, як пізніше згадувала, «не діловий звіт, не грайливий “шпичка в ніс” стиль із потугами на дотепність, не агітпропну рожево окулярну сахарину», а правдиву розповідь про те, «що бачила, як бачила». Її нариси надрукував у двох числах літературний журнал «Плуг» [9]. Однак літераторка наступила владі аж на два «болючих мозолі», бо одночасно порушила тему русифікаторської політики в Україні, яку тут персоналізував відомий російський письменник Ф. Гладков, і тему насунання голоду. Талановито змальоване в нарисі повсякдення села з «облігаціями, викачкою хліба, самообкладанням, прокльонами», згадки про занепад і руйнацію селянських господарств, про привид голоду й баб'ячі бунти (на запитання героїні нарису до місцевої молодиці: «Як тут у вас з хлібом?») та відповідала: «Та як. Оце вчора баби хтіли бити председателя в нашому селі, так утік вікном» [9, с. 41] справили ефект вибуху бомби. Молоду письменницю один за одним заходилися шельмувати і партійні літератори, і партійні бонзи аж до генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора та газети «Правда» [26]. Після цього літературна кар'єра Докії Гуменної на роки увійшла в глухий стопор. «Не знала я, що торкнулась забороненої теми про голод», — признавалася на схилі років вже відома письменниця-емігрантка [10, с. 35].

Замовчуючи український голод, радянська преса невтомно експлуатувала тему голоду в «капіталістичному світі». Нескінченні газетно-журнальні публікації з описом жажливих картин недороду і голоду як у далеких капіталістичних країнах із їхніми колоніями, так і в сусідніх з СРСР Естонії, Польщі, Чехословаччині та Румунії стали виразною особливістю радян-

ської інформаційної політики 1928–1929 рр. Майже обов'язковим було використання в заголовках такого штибу публікацій слова «голод» [4; 11; 13; 20; 35; 41], нерідкими були й виразні фотографії виснажених голодом людей: в одному випадку це була сумна селянська родина з Верховини — жертва «колонізаторської політики чеської буржуазії» [8], в іншому — індуський робітник — «живий скелет — громадянин Британської імперії» [52], у третьому — п'ятирічна «індіанська дівчинка» зі спухлим від голоду животом [53] — дарма, що насправді зображення цієї дівчинки було запозичене з фото початку 1920-х рр. і розповідало про голод у самій Росії.

Описувані страждання людей у чужих країнах не були вигадкою, однак акценти, що їх проставляли, описуючи ці нещастя, як і обов'язкове супроводження таких публікацій дописами про те, як радянська влада піклується про потреби потерпілих, ясно вказували, що йшлося не так про інформування про світові події, як про використання їх задля виразної пропаганди «позитиву» в самому Радянському Союзі на тлі замовчування проблем. Звісно, появу в пресі публікацій про «голод за кордоном» санкціонували «згори». Лише один приклад на підтвердження цього: 5 жовтня 1928 р. політбюро ЦК КП(б)У на закритому засіданні доручило П. Любченкові та Й. Якірові зорганізувати висвітлення в пресі становища бессарабських селян, що склалося через недорід, зіставивши мізерну допомогу румунського уряду з допомогою, яку надало потерпілим керівництво УСРР [50, арк. 304].

Зауважмо, що широко пропаговану як у публічних виступах чиновників різного рангу, так і в українській пресі державну допомогу потерпілим від недороду з самого початку виразно гіперболізували й незмінно оцінювали як «чималу», «вагому», істотно більшу від державної допомоги потерпілим не лише у 1921–1922, але й у недорідних 1924–1925 рр. Перенаголошування теми державної допомоги творило деяку логічну суперечність: декларуючи чималі обсяги державної допомоги, преса водночас невтомно закликала українських селян здавати державі хліб, аби нагодувати міста і потерпілі від неврожаю села. Цю нелогічність ще більше посилювала популяризація союзної допомоги потерпілій Україні — цій темі радянська пропаганда надавала особливого значення.

Цікаво, що зміст однієї з перших постанов РНК СРСР про допомогу Україні (від 4 вересня 1928 р.) в республіканській пресі оприлюднили випадково. 6 вересня українське постпредство в Москві спрямувало до Харкова витяг із цієї постанови [49, арк. 53–54], а вже наступного дня звідти ж надійшло термінове застереження про нерозголошення [49, арк. 55]. Українська сторона, судячи з усього, просто не встигла оперативно відреагувати на заборону, і 9 вересня «Вісті ВУЦВК» розголосили практично всі

подробиці постанови [43]. На документі від постпредства збереглася резолюція українського чиновника, адресована т. Озірському (можливо, представникові НКТ О. Озірському): «А Ви зазначили, що оголошувати можна і майже усе оголошено» [49, арк. 55]. Мотивація, за якої, здавалося б вигідна для влади інформація про підтримку українців з боку союзного уряду, раптом мала стати секретом, могла бути тільки одна: небажання розголошувати вельми скромні обсяги цієї допомоги. Втім, політичні акценти «Вістей» у повідомленні про союзну допомогу, так само як надалі це робили й інші пресові видання, а також українські можновладці в публічних виступах, завжди розставлялися «правильно». Союзну допомогу республіці представляли як «своєчасну», «оперативну», «значну» і навіть як «визначальну» для рятування потерпілих українців, а головне — як реальний доказ переваг перебування України в складі СРСР.

Апогеєм у цій риторичі були виступи учасників XI Всеукраїнського з'їзду рад, проведення якого припало на пік голоду, травень 1929 р. Делегати один за одним таврували ворогів за плітки про колоніальний статус України, про її експлуатацію Москвою, декларували відданість населення радянській владі, запевняли у палкому бажанні УСРР бути в складі Радянського Союзу та дякували союзній владі за рятування в умовах недороду. «Ми зустріли таку величезну підтримку від радянського уряду, на яку (зараз можна одверто сказати) ми самі не розраховували» [5, 10 червня; 23], — відзначив, зокрема, у виступі на з'їзді представник Одеської округи Триліський, якому, до речі, безпосередньо й дорікав Петровський за приховування від Мікояна картин страждання та голоду. «Треба тут, товариші, одверто сказати, що якби ми не одержали цієї величезної допомоги, якби ми не одержали її в такому розмірі, і, головне, якби ми її не одержали своєчасно, очевидно ми б не справилися, не спромоглися упоратися з тим стихійним лихом, що його зазнало наше сільське господарство», — вторив йому інший делегат, представник Запорізької округи, яку, між іншим, на тлі інших недорідних округ від початку обділили допомогою [23]. «Нам довелося одержувати допомогу від Союзу, і це ще раз доводить, що Союз пролетарських республік дбає однаково про всі радянські республіки. Це ще раз доводить, що Союз пролетарських республік, республік, що становлять єдину державу, дбає про зберігання, про піднесення господарства так, як жодна буржуазна країна не дбає» [5, 10, 11 червня; 23], — заявив нарешті й сам Влас Чубар, численні доповідні та непублічні виступи якого на союзних пленумах протягом 1928–1929 р. якраз засвідчували протилежне.

Оптимістичні оцінки стану справ у країні, декларування значних обсягів державної допомоги потерпілим, звісно, контрастували з реаліями повсякденного життя — колосальними чергами городян за хлібом та іншим

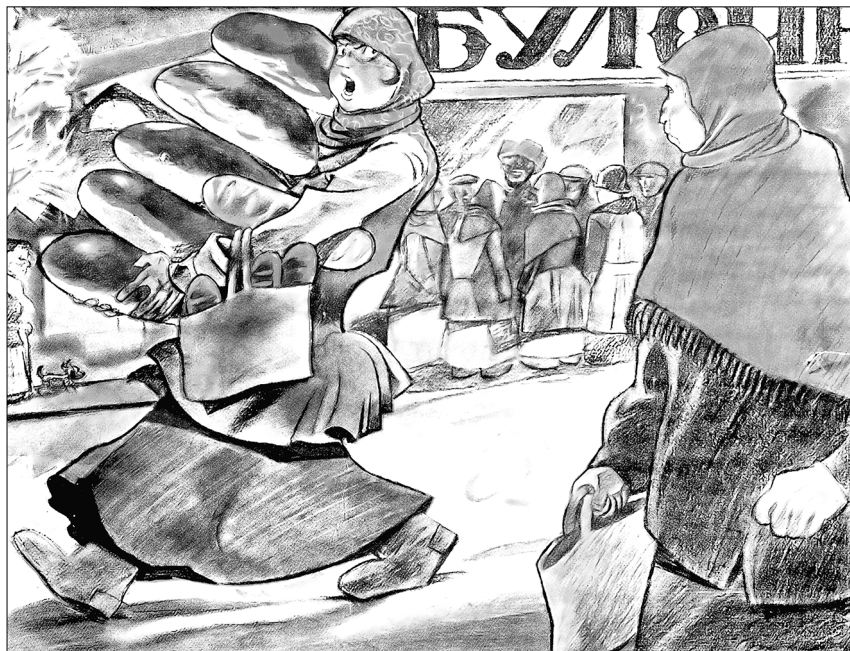
продовольством, голодом у селі. Зрозуміло, що все це потребувало від влади якихось зрозумілих пояснень, і їх було представлено «масам» як цілу галерею «ворогів».

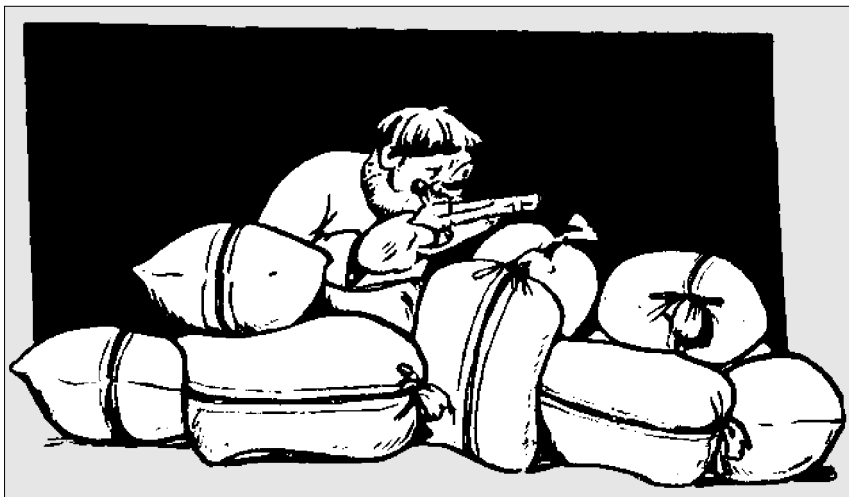
Винуватців дорожнечі або відсутності продовольства знайшлося чимало. Крім недбалих працівників організацій хлібопечення і торгівлі, які регулярно випікали хліб поганой якості та ще й у недостатній кількості, проблеми створювали всілякі «спекулянти», а також численні «панікери». Цим останнім було присвячено серію в'їдливих карикатур у сатиричних журналах. У них «панікери» виставлялися такими, що знічев'я витанцьовують обивательський чарльстон «Сухарики» в довжелезних чергах (Малюнок 1; карикатура Л. К. «Балет у житті» в «Червоному перці») [21], поширюють різні дурні плітки (Малюнок 3; карикатура «Жахливі чутки», «Крокодил») [6], або скуповують хліб у неймовірній кількості (Малюнок 2; карикатура Ю. Ганфа «Ти чого стільки хліба накупила?», «Крокодил») [7].

Однак головним ворогом було проголошено заможного селянина — «куркуля», зловмисна діяльність якого видавалася майже безмежною. «Куркулі» свідомо зривали господарські кампанії держави, приховували хліб і спекулювали ним, перешкоджаючи розгортанню державної допомоги. Ба більше, всілякими хитромудрими способами вони намагалися ще й самі користати з цієї допомоги. Через власних «агентів» у сільських радах та комнезамах підступні «куркулі» то домагалися свого залучення до громадських робіт, то примудрялися випросити для себе державне насіння, то прилаштовували в харчові пункти власних дітей, постійно відтісняючи нужденну бідноту. Подекуди «куркулі» ще й удавали з себе благодійників, роздаючи «з провокаційною метою» бідноті хліб.

«Куркуль» у 1928–1929 рр. став справжньою «притчею во язицех». Звинувачення «куркуля», заклики примусити його віддати хліб робітникам і потерпілим від недороду селянам, заклики розправитися з ним стали обов'язковим атрибутом публічних виступів партійно-радянських лідерів на численних з'їздах, пленумах, зборах, нарадах і мітингах. Те саме стосувалося й преси, радіо, літератури, театру і кіно. Намагаючися викликати почуття злоби й ненависті до «класового ворога», радянська пропаганда діяла засобами впливу на емоційно-чуттєву сферу людини. Особливо це стосувалося численних карикатур, де «куркулі» зображувалися як тварини, наділялися неприязною зовнішністю та ганебними психологічними рисами. «Куркулі» поставали у вигляді то свині, то злого собаки, який не віддає пайків бідняцьким дітям тощо (Малюнок 4). Однак і в людському образі вони були так само відразливі: зазвичай гладкі, добре одягнуті, з украй неприємним обличчям дядьки сиділи на мішках хліба або ховалися за ними, спювали бідноту горілкою, або ж стріляли в активістів з обрізів.

Радянська політична карикатура
про «винуватців» нестачі хліба
(1928–1929 рр.)

Мал. 1

Мал. 3

Мал. 4

Мал. 2

Мал. 5

Збірний пропагандистський образ цього страшного ворога постає з вірша Антіна «Атакуймо куркуля» у червневому 1929 р. числі газети «Червона армія» [Малюнок 5; 51]:

*Ось він, вовк, глитай неситий.
Ворог наш, куркуль лихий!
Хто хижак несамовитий,
Хто хова зерном набиті
По коморах лантухи?
Хто в держави відбирає
Хліб, потрібний нам усім?
Хто, неначе хижа зрадя,
По кутках глухих чигає
Із обрізом у руці?
На п'янку, бридку отруту
Хліб хто зводить, так і знай?
Радий хто, коли в нас скрута?
Ще й брехнею баламутить
Хто селян? — Все він, глитай!
Нумо, всі із ним до бою!
Всі завзято на нього,
Як один, підем війною,
Щоби дужою рукою
Знищить ворога свого!*

Вірш доповнював виразний малюнок, на якому огрядний «куркуль» з обрізом у руках чаївся за барикадою з мішків із хлібом. Читацький висновок міг бути тільки один: «куркуль» — ворог і його слід знищити «дужою рукою».

Особливістю конструйованого радянською пропагандою образу «куркуля» було й те, що його подавали як такий собі центр тяжіння всього лихого та ворожого. Недарма карикатури часто зображали «куркуля» в компанії з «попами та рабинами», «спекулянтами», «правими опозиціонерами», «підкуркульниками» та дискредитованими представниками місцевої влади. Водночас у численних виступах можновладців на пленумах, нарадах і з'їздах постійно лунала теза про ідейний зв'язок «куркуля» з зовнішніми ворогами, які наполегливо намагалися впливати на «куркуля», використовувати його в антирадянських підступах. «Зовнішніх ворогів» разом із «внутрішніми» проголошували винуватцями труднощів, що їх переживала країна в умовах недороду і голоду, і саме їхніми зловмисними намірами сталінське керівництво мотивувало відмову прийняти від Заходу допомогу для рятування потерпілих.

Ще в серпні 1928 р. за прямою вказівкою союзної влади політбюро ЦК КП(б)У відмовилося від підтримки, яку пропонувало для українських німців-колоністів повноважне представництво Німеччини. Далі Москва відмовилася від досить щедрої, судячи з визнання самого Сталіна та Мікояна, пропозиції кредитувати СРСР хлібом на 1 млн. доларів [17, с. 494]. Цікаво, що 29 січня 1929 р. політбюро ЦК КП(б)У обговорювало на закритому засіданні запит ЦК ВКП(б), чи не надходило з України клопотання про допомогу до відомого благодійника (якраз кількома днями раніше газета «Вісті ВУВК» видрукувала лист Ф. Нансена з подякою за медаль, вручену від Українського Червоного Хреста за участь у ліквідації наслідків голоду 1921–1922 рр. [27]). Українське партійне керівництво запевнило ЦК, що від УЧХ витоку інформації не було, однак відзначило при цьому бажаність отримання такої допомоги за умови непроведення за кордоном «спеціальної кампанії» та розподілу харчових продуктів самими організаціями УЧХ [50, арк. 266]. Москва, однак, не згодилася з цим і відмовилася від усіх Нансенових пропозицій, зокрема і щодо ввезення до СРСР хліба в кредит [17, с. 94].

Мотивацію таких дій влади відверто прояснив на квітневому 1929 р. пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) сам Сталін, охрестивши зарубіжні пропозиції про допомогу вигадкою і зловмисною «провокацією» з боку «розвідників капіталістичного світу», націленою на підрич міжнародного іміджу робітничо-селянської країни. Відмовляючись «отримати уявний хліб в уявний кредит», зауважив генсек, керівництво країни ставило дві мети — «з одного боку — обійтися без імпорту хліба і зберегти валюту для ввезення обладнання, з іншого боку — показати всім нашим ворогам, що ми стоїмо міцно і не маємо наміру піддаватися провокації» [39, с. 94–95].

Підбиваючи підсумки, можна, таким чином, констатувати, що під час нещодавнього українського голоду 1928–1929 рр. мобілізація громадськості на допомогу потерпілим не була домінуючою темою радянського пропагандистського дискурсу. За відсутності свободи слова та монополії на владу й ідеологію Комуністичної партії, радянські засоби масової інформації в цей час виступали по суті засобом владних маніпуляцій для приховування або мінімізації масштабів голодного лиха. Специфіку державної інформаційної політики в умовах українського голоду 1928/29 р. визначали такі моменти: поступове затвердження і врешті панування принципу «перевернутої реальності» у висвітленні економічної ситуації загалом в СРСР і зокрема в Україні, конкретно — в українському селі: конструювання союзною та республіканською владою цілком невідповідних реаліям ідеалізованих картин «загальних успіхів», «зростання» сільського господарства на тлі визнання «окремих», «загалом незначних», «уповні подоланих» труднощів — за висло-

вом Сталіна, «труднощів піднесення, труднощів зростання»; приховування й виразна мінімізація масштабів українського недороду 1928 р. на тлі очевидної гіперболізації наданої потерпілим державної допомоги, публічне оцінювання її як «цілком достатньої», «чималої», такої, що «суттєво перебільшує державну допомогу потерпілим від голоду 1921–1922 рр.»; приховування й категоричне заперечування фактів голодування, опухання та смерті від голоду сільського населення УСРР водночас із активним педалюванням теми голоду на заселених переважно українцями землях у складі Польщі, Чехословаччини, Румунії, а також у далеких «капіталістичних державах» — Великій Британії, США тощо; засудження та переслідування тих, хто поширював «чутки» про загрозу голоду або голодування людей. У публічній сфері влада характеризувала такі розмови як «куркульські», «антирадянські» та «контрреволюційні», в неопублічній застосовувала проти найактивнішої частини носіїв таких настроїв репресії.

1. Бухарин Н. Записки економіста / Н. Бухарин // Правда. — 1928. — 30 вересня.
2. Бухарин Н. И. Избранные произведения / Бухарин Н. И. — М. : Политиздат, 1988. — С. 391–418.
3. Бухарин Н. Политическое завещание Ленина: доклад на траурном заседании, посвященном пятилетию со дня смерти Ленина / Н. Бухарин // Правда. — 1929. — 24 січня.
4. Бэлл Т. Голодный поход / Т. Бэлл // Правда. — 1929. — 26 лютого.
5. Вісті ВУЦВК. — 1929. — 10, 11 червня.
6. Ганф Ю. Жажливі чутки / Ю. Ганф // Крокодил. — 1928. — № 33, обкладинка.
7. Ганф Ю. Ти чого стільки хліба накупила? / Ю. Ганф // Крокодил. — 1929. — № 2. — С. 3.
8. Голод на Верховині (Закарпатська Україна) // Комуніст. — 1928. — 21 вересня.
9. Гуменна Д. Листи із Степової України (нарис) / Д. Гуменна // Плуг. — 1928. — № 10 (жовтень). — С. 39–61; № 11 (листопад). — С. 33–49.
10. Гуменна Д. Дар Євдогії. Жар і крига. Книга друга / Гуменна Д. — Балтимор-Торонто, 1990. — 237 с.
11. Дембо В. Голод у Бессарабії / В. Дембо // Комуніст. — 1928. — 13 вересня.
12. 10 вересня починається свято врожаю // Комуніст. — 1928. — 8 вересня.
13. Естонії загрожує голод // Вісті ВУЦВК. — 1928. — 17 листопада.
14. Збірник узаконень та розпоряджень. Відділ перший. — 1929.
15. Зміцнення озимого клину. Всесоюзна нарада при Наркомземі України // Вісті ВУЦВК. — 1928. — 24, 25 липня.
16. Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. : В 5 т. — Т. 2. Пленум ЦК ВКП(б) 4–12 июля 1928 г., — М. : Демократия; Материк, 2000. — 719 с.
17. Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. : В 5 т. — Т. 4. Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВКП(б) 16–23 апреля 1929 г., — М. : Демократия; Материк, 2000. — 767 с.
18. Кириленко. Беріть приклад з села Березова-Лука / Кириленко // Радянське село. — 1929. — 24 березня.
19. Крестьянская газета. — 1928. — 24 липня.

20. Латвії загрожує голод // Червона армія. — 1928. — 4 листопада.
21. Л. К. Балет у житті, або обивательський чарльстон «сухарики» / Л. К. // Червоний перець. — 1929. — № 3–4. — С. 5.
22. Милютин В. О результатах урожая / В. Милютин // Правда. — 1928. — 18 жовтня.
23. XI Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. 7–15 травня 1929 року. Стенографічний звіт та постанови. — Харків, 1929. — 696 с.
24. Основні питання радянської партійної преси: доповідь тов. Інгулова на Всесоюзній нараді редакторів // Комуніст. — 1928. — 28 вересня.
25. Петров. Хліб Буде! / Петров // Глобус. — 1928. — № 13 (110), обкладинка.
26. Підсумки листопадового пленуму ЦК ВКП(б) і завдання КП(б)У: доповідь генерального секретаря ЦК КП(б)У т. С. В. Косіора на XIV окружній партконференції Київщини // Комуніст. — 1929. — 8 січня.
27. Подяка професора Нансена // Вісті ВУЦВК. — 1929. — 25 січня.
28. Поточний момент і преса: доповідь тов. Молотова на Всесоюзній нараді редакторів 22 вересня 1928 року // Комуніст. — 1928. — 27 вересня.
29. Правда. — 1928. — 15 липня.
30. Правда. — 1928. — 30 вересня.
31. Правда. — 1928. — 23 жовтня
32. Пролетарий. — 1928. — 22, 25 квітня.
33. Промова тов. Петровського на засіданні президії ВЦ КНС // Вісті ВУЦВК. — 1928. — 17 липня.
34. Радянське село. — 1928. — 19 липня.
35. Румунський уряд нічим не допомагає голодуючим Бессарабії // Червона армія. — 1928. — 27 листопада.
36. Рыклин Г. Прокazy тети Хиври / Г. Рыклин // Правда. — 1929. — 3 лютого.
37. Самокритика і завдання преси: промова тов. Ярославського на Всесоюзній нараді редакторів // Комуніст. — 1928. — 30 вересня.
38. Свято врожаю // Вісті ВУЦВК. — 1928. — 20 вересня.
39. Сталін Й. В. Про правий ухил у ВКП(б): промова на пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) у квітні 1929 р. (стенограма) // Сталін Й. В. Твори / Сталін Й. В. — Т. 12. — С. 1–107.
40. Сталін Й. В. Про праву безпеку у ВКП(б). Промова на пленумі МК і МКК ВКП(б) 19 жовтня 1928 р. / Й. В. Сталін // Сталін Й. В. Твори. — Т. 11. 1928 — березень 1929. — К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1949. — С. 220–236.
41. Суворов І. Під батою бояр. Голодна й зруйнована Бессарабія / І. Суворов // Червоний степ. — 1929. — 6 березня.
42. Текущий момент і задачі нашої печаті: доклад тов. Н. И. Бухарина — на IV соещанні рабселькорів // Правда. — 1928. — 2 грудня.
43. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. — Т. 1. Май 1927 — ноябрь 1929. — М. : РОССПЭН, 1999. — 880 с.
44. Хлібозаготівля — сімба. Допомога недорідним районам // Вісті ВУЦВК. — 1928. — 9 вересня.
45. Центральний державний архів вищих органів державної влади України (ЦДАВО України). — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 5781. — Арк. 2 зв.
46. ЦДАВО України. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 5925. — Арк. 344.
47. ЦДАВО України. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 5941. — Арк. 44–45.
48. ЦДАВО України. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 6229. — Арк. 3–4.
49. ЦДАВО України. — Ф. 27. — Оп. 9. — Спр. 525. — Арк. 53–5444.

50. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 6. — Арк. 266, 304.

51. Червона армія. — 1929. — 13 червня.

52. Этот живой скелет — Гражданин Британии... // Крестьянский журнал. — 1929. — № 8. — С. 9.

53. Як вони «допомагають» селянам // Радянське село. — 1928. — 4 листопада.

54. Amartya Sen. Development as Freedom / Amartya Sen. — Oxford : Oxford University Press, 1999. — 366 p.

Serge Cipko

УДК: 51(092) : Лучкович

TIME CAPSULE: MICHAEL LUCHKOVICH AND THE FAMINE

This paper examines the reaction of the Ukrainian community in Canada at the Ukrainian famine of 1932–1933 in particular highlights the activities member of parliament, a Ukrainian-born Michael Luchkovich which 5 February 1934 gave a speech in federal parliament, reporting on the famine in the USSR and the related this protest the Ukrainian diaspora.

Keywords: Canada, the famine of 1932–1933, Ukrainian Diaspora.

Анализируется реакция украинской общественности в Канаде на украинский голод 1932–1933 гг. В частности освещается деятельность члена парламента, украинца по происхождению Михаила Лучковича, который 5 февраля 1934 г. выступил с речью в федеральном парламенте, сообщив о голоде в УССР и об акциях протеста украинской диаспоры.

Ключевые слова: Канада, голод 1932–1933 гг., украинская диаспора.

Аналізується реакція української громади в Канаді на український голод 1932–1933 рр. Зокрема висвітлюється діяльність члена парламента, українця за походженням Михайла Лучковича, котрий 5 лютого 1934 р. виступив з промовою у федеральному парламенті, повідомивши про голод в УСРР та про пов'язані з цим акції протесту української діаспори.

Ключові слова: Канада, голод 1932–1933 рр., українська діаспора.

On February 5, 1934, the honorable member of Parliament for Vegreville, Alberta, rose from his chair to address his fellow elected representatives in the House of Commons of Canada. His name was Michael Luchkovich. He was first elected to Parliament in the federal elections of 1926 as a candidate for the United Farmers of Alberta.